

Smaastykker.

1.

Store og små mark guld.

Et bidrag til diskussionen om guldvurderingen og
Jyske lovs ledingsbestemmelser¹.

Af

Poul Rasmussen.

Af det store materiale, Svend Aakjær har fremdraget til belysning af guldvurderingens historie, fremgår det, at en mkg. j. så godt som altid svarede til om ved 12 tdr. ld. dyrket jord i 1682 og 1683. Foruden de gængse mkg. j. går Svend Aakjær og alle, der efter ham har beskæftiget sig med guldvurderingens problemer, imidlertid ud fra, at der fandtes mkg. j., som var $\frac{8}{3}$ gange så store og altså svarede til om ved 32 tdr. ld. 1682 og 1683. I det følgende vil det blive undersøgt, om det er nødvendigt at opretholde teorien om de to guldvurderinger, og om de store mkg. i bekræftende fald er ældre eller yngre end de små.

Guldvurderingen er i alt fald ældre end 1168. Ifølge Øm klostets krønike, hvis ældste del er skrevet i begyndelsen af det 13. århundrede, var hele Venge i Hjelmslev herred nemlig vurderet til 30 mkg. i 1168 (»Weng tota . . . inter possidentes preciabatur XXX marcis auri«, S.M., II, 169). I 1683 havde Venge by og Vengegård et dyrket areal på henholdsvis 391,5 og 113,4

¹ Forkortelser: mk. = mark, mkg. = mark guld, mkg. j. = mark gulds jord, mks. = mark solv, mks. j. = mark solvs jord, K.V.J. = Svend Aakjærs udgave af Kong Valdemars jordebog, indl. = indledningen, kom. = kommentaren.

tdr. ld., således at hver mkg. svarede til højst 16,8 tdr. ld. Venges mkg. i 1168 var altså de små.

Næste gang mkg. omtales, er i kong Knuds gavebrev på gods, han i 1183 overlod St. Knuds kloster i Odense (Dipl. A.M., I, s. 269 ff., og Repertoriet nr. 40). Dette gods, som var vurderet til 20 mkg. (øviginti scilicet marcharum auri secundum pecuniariam pretii earum pensationem et pensionem), bestod af nogle enge samt af 2 bol og jord, hvori der kunne sås $\frac{1}{2}$ mk. korn. Da $\frac{1}{2}$ mk. korns sædeland svarede til ca. 25 tdr. ld. 1682¹, og et bol gennemsnitlig svarede til ca. 100 tdr. ld. (se K.V.J., indl., s. 80), svarede hver mkg. antagelig til om ved 11 tdr. ld. Der kan således næppe være tvivl om, at også de mkg., der omtales i gavebrevet, er de små.

Tre år efter udstedelsen af kong Knuds gavebrev døde Skjalm Hvides sønnesøn, Sune Ebbesøn, som havde lovet Sorø kloster sin halve hovedlod. Af denne gave modtog klosteret kort tid efter hans død $34 \frac{5}{8}$ mkg. j. (Sorø gavebog, S.R.D., IV, 468), som ville svare til 416 tdr. ld. 1682, hvis de var små mkg. På Sjælland svarede 13 tdr. ld. 1682 gennemsnitlig til 1 øre skyldjord (se K.V.J., indl., s. 92, og kom., s. 454, 466 og 469), således at de $34 \frac{5}{8}$ mkg. i så fald kan omregnes til 32 øre skyldjord eller 4 bol². Da Poul Nørlund i Festskrift til Kristian Erslev (1927), s. 166 f., har påvist, at den del af Sune Ebbesøns halve hovedlod, som hver af hans syv sønner skulle afstå til klosteret, netop udgjorde 4 bol, er det overordentlig sandsynligt, at de $34 \frac{5}{8}$ mkg. j.

¹ På Sjælland, Lolland og Falster svarer 1 örtug = $\frac{1}{24}$ mk sædeland i det 13. århundrede gennemsnitlig til 2,3 tdr. ld. 1682 (K.V.J., indl., 92). Medens 1 örtug byg på Sjælland og Lolland-Falster i det 13. århundrede antagelig var 10 sjællandsskæpper à $\frac{1}{6}$ td. byg, var 1 örtug byg i åbomålets område, der bl. a. omfattede hele Fyn, antagelig 12 åboskæpper à $\frac{1}{8}$ td. byg (Kjell Runquist: Rymdmått, vikter och kronovärderingsvärden i kung Valdemars jordebok (1950), 30 ff., og Hist. tidsskr., 11. r. III, 514 f., se også Jyske samlinger, 5. r. V, 114 ff.). 1 örtug sædeland på Fyn skulle altså svare til 2.07 tdr. ld. 1682, og $\frac{1}{2}$ mk. = 12 örtug sædeland skulle svare til 24,84 tdr. ld.

² I Århusbogen står der, at »per totam Sielendiam census octo orarum facit unum bol« (S.R.D., VI, 424).

var en sådan part af den halve hovedlod, hvilket altså forudsætter, at de ligeledes var små mkg.

Kong Valdemars jordebog 1231, Århus kannikebords jordebog ca. 1315 og flere yngre kilder opgiver, hvor mange mkg. j. der lå til en del byer og gårde, hvis tilliggenders størrelse kendes fra landmålingerne i 1682 og 1683. Disse byers og gårdes mkg. er ligesom de mkg., man kender fra det 12. århundrede, praktisk talt altid små mkg., som svarer til om ved 12 tdr. ld. 1683 (se K.V.J., indl., s. 111, kom., s. 481—84, 498, 503 og 505, og Jyske samlinger, 5. r. VIII, 60). Kun i Vantore på Lolland, i Grundfør i Jylland og i Vissenbjerg på Fyn svarede 1 mkg. j. til mere end 25 tdr. ld. 1682 og 1683, nemlig til henholdsvis 35,07, 27,3 og 33,92 tdr. ld. (se K.V.J., kom., s. 320 f. og 483, og Jyske samlinger, 5. r. VIII, 60). Hertil kommer, at 39,4 mkg. j. i Langelandslisten i Kong Valdemars jordebog muligvis er talt sammen til 100 mkg. j. Svend Aakjær antager derfor, at Langelandslistens mkg. er store mkg., medens slutsummens er små (K.V.J., kom., s. 113). Sikkert er det imidlertid ikke, at de 100 mkg., der nævnes sidst i Langelandslisten, er summen af listens andre mkg.,¹ og udelukket er det ikke, at det dyrkede areal i Vantore, Grundfør og Vissenbjerg er vokset ualmindelig meget i tiden mellem guldvurderingen og landmålingerne 1682 og 1683, således at disse byers mkg. oprindeligt ikke har været større end andre byers. Vantore er sammensat med ordet ore, der betyder stenet jordbund, udmark, skovjord, og i alt fald for denne bys vedkommende er det således givet, at der har fundet en betydelig opdyrkning sted på et forholdsvis sent tidspunkt.

Vidnesbyrdene om de store mkg. er altså få og usikre. Når man ikke desto mindre i almindelighed regner med mere end een guldvurdering, skyldes det, at de store mkg. j. omkring år 1300 ville være 1 mkg. værd, og at ledingssatserne i Jyske lov

¹ De fleste af de jorder, Langelandslisten omtaler, er usædvanlig små — og det, hvad enten man regner med, at listens mkg. er store eller små mkg. Man kunne derfor tænke sig, at jordebogens forfatter, da han havde redegjort for de første 39 mkg. j., var blevet træt af denne opremsning af små jordstykker og nøjedes med at anføre en omtrentlig slutsum.

og i forordningen for Sjælland 1284 stemmer overens med hinanden, hvis man går ud fra, at Jyske lovs mkg. er de store. Hertil kommer, at nogle lovhåndskrifteres bemærkninger om en styreshavn og en mkg. j.'s størrelse bliver forståelige, såfremt man antager, at de mks., de opererer med, er store mks.

De jyske og de sjællandske ledingsbestemmelser, prisen på en mkg. j. ca. 1300 og lovhåndskrifternes bemærkninger om styreshavnens og en mkg's. størrelse kan udtrykkes i nedenstående ligninger:

- a) Jyske lov 1241, III, 12: Regler for, hvor stor en part af en havnes ledingsskat en selvejerbonde skulle udrede, når han ejede 1 mkg. j., 4 mks. j., 2 mks. j. eller under 2 mks. j.:
 - 1) 1 mkg. j. eller mere = $\frac{1}{3}$ havne,
 - 2) 4 mks. j. = $\frac{1}{6}$ havne,
 - 3) 2 mks. j. = $\frac{1}{12}$ havne,
 - 4) under 2 mks. j. = 0 havne.
- b) Jyske lov 1241, III, 13: Regler for, hvor stor en part af en havnes ledingsskat en fæstebonde skulle udrede, når han betalte 8 eller 4 ørtug sølv i landgilde:
 - 1) 8 ørtug sølv i landgilde = $\frac{1}{3}$ havne,
 - 2) 4 ørtug sølv i landgilde = $\frac{1}{6}$ havne.
- c) Forordningen for Sjælland 1284, paragraf 11:
 - 1) 1— $1\frac{1}{2}$ mk. skyldjord = 1 havne.
- d) Prisen på en lille mkg. j. 1284—1315 (se Jyske samlinger, 5. r. V, 133 f.):
 - 1) 1 mkg. j. = ca. 12 tdr. ld. 1683 = ca. 3 mks.
- e) Lovhåndskrifternes bemærkninger om styreshavnens og en mkg. j.'s størrelse (se Svend Aakjær, Nordisk Kultur, XXX, 234 f.):
 - 1) 1 styreshavne = 8 mkg. j.,
 - 2) 1 styreshavne = 24 mks. j.,
 - 3) 1 mkg. gør (d.v.s. udgør, er) 3 mks. over al Danmark, altså 1 mkg. j. = 3 mks. j.

For at man skal kunne sammenholde disse ligninger med hinanden, må de suppleres med fire andre, der angiver forholdet mellem mkg. og mks., forholdet mellem mark, øre og ørtug samt en mark skyldjords størrelse:

- f) 1 mkg. jord eller metal = 8 mks.
 g) 1 mk. skyldjord, guld eller sølv = 8 ore = 24 örtug.
 h) 1 mk. skyldjord = jord, hvoraf der på skyldvurderingens tid blev svaret 1 mks. i årlig landgilde (se Kr. Erslev: Valdemarernes Storhedstid, 23 f., og Kjell Runquist, Hist. tidsskr., 11. r. III, 415 ff.).
 i) 1 ore skyldjord på Sjælland = ca. 12,9 tdr. ld. 1682 (se K. V. J., indl., s. 92, kom., s. 454, 466 og 469, Svend Aakjærs afhandling, Plov og Havne, i Med Lov skal Land bygges (1941), 261). I det følgende regnes der dog med den afrundede ideale størrelse 12 tdr. ld. (jvnf. Kjell Runquist, Hist. tidsskr., 11. r. III, 424).

Går man ud fra, at vægtenheden 1 mkg., landgilden, jordprisen og inddelingen i havne holdt sig uforandret og var de samme i Jylland som på Sjælland¹, og regner man med, at der kun har været een guldvurdering, således at alle mkg. var små mkg., der svarede til ca. 12 tdr. ld. 1683,

- j) 1 mkg. j. = ca. 12 tdr. ld. 1683,

kan man af de ovenfor anførte ligninger udlede:

- A) Jyske selvejere 1241: $\frac{1}{3}$ havne = 1 mkg. j. = 12 tdr. ld. (se ligningerne a,1 og j).
 B) Jyske fæstebønder 1241: $\frac{1}{3}$ havne = jord, hvoraf der blev betalt 8 örtug eller $\frac{8}{3}$ ore sølv i årlig landgilde = $\frac{8}{3}$ ore skyldjord = 32 tdr. ld. (se ligningerne b,1, g, h og i).
 C) På Sjælland 1284 = 1241: $\frac{1}{3}$ havne = $\frac{1}{3}$ mk. skyldjord = $\frac{8}{3}$ ore skyldjord = 32 tdr. ld. (se ligningerne c, g og i).

Tilsvarende ligninger kan udledes for $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{2}$ havnes vedkommende.

¹ Disse forudsætninger holder ikke alle stik. Det er således lidet sandsynligt, at den jyske mark 1241 er den samme som den, der blev benyttet på Sjælland på skyldvurderingens tid (se Kjell Runquist, Rymdmått, vikter och kronovärderingsvärden i kung Valdemars jordebok, 15 ff.). Forskellene på størrelsen af de mark, der kan komme i betragtning, er dog så små, at de ikke spiller nogen rolle for ræsonnementets rigtighed. Vedrørende jordprisen se nedenfor s. 363 f.

Da en havnes ledingskat overalt var det samme beløb, skulle nogle jyske selvejere herefter betale lige så meget i ledingskat som jyske fæstere og bønder på Sjælland, hvis gårde var næsten tre gange så store.

Antager man, at alle mkg. j. var små mkg., får man desuden de selvmodsigende ligninger:

D) Prisen på 1 mkg. j. = 3 mks. = $\frac{3}{8}$ mkg. (se ligningerne d og f).

E) 1 mkg. j. = 3 mks. j. = $\frac{3}{8}$ mkg. j. (se ligningerne e og f).

Går man derimod ud fra, at Jyske lovs mkg. er store mkg., der svarer til ca. $\frac{8}{3}$ gange så mange tdr. ld. 1683 som de små, bliver ligningen A til:

Aa) Jyske selvejere 1241: $\frac{1}{3}$ havne = 1 stor mkg. = $12 \times \frac{8}{3}$ tdr. ld. = 32 tdr. ld. eller lige så mange tdr. ld. som fæsternes og de sjællandske bønders tredingshavne.

Endvidere kan man af D udlede ligningen:

Da) Prisen på 1 stor mkg. j. = $\frac{3}{8} \times \frac{8}{3}$ mkg. = 1 mkg.

Endelig kan ligningen E omskrives til

Ea) 1 lille mkg. j. = 3 store mks. j., som ikke indeholder nogen selvmodsigelse, da 3 store mks. = $3 \times \frac{8}{3}$ små mks. j. = 1 lille mkg. j. (se ligning f).

Både Svend Aakjær, C. A. Christensen og Kjell Runquist har derfor antaget, at Jyske lovs mkg. er store mkg. (se K.V.J., kom., s. 96, C. A. Christensen i hans afhandling om Jyske lovs ledingssatser, Med Lov skal Land bygges (1941), 297 ff., og Kjell Runquist, Hist. tidsskr., 11. r. III, 424 ff.).

Praktisk talt alle mkg. j., hvis størrelse man kan beregne, er, hvad enten de omtales i kilder, der er ældre, eller i kilder, som er yngre end 1241, små mkg. (se ovenfor s. 353 f.), og Jyske lov antyder ikke med et ord, at dens mkg. har en anden størrelse end den gængse. Selv om teorien om de store mkg. løser problemerne

og gør det på en elegant måde, er den altså ikke så selvindlysende rigtig, at man på forhånd må opgive alle forsøg på at finde en forklaring på modsigelserne, der forudsætter, at lovens mkg. er de almindelige små mkg.¹

Ifølge Jyske lov, III, 18, skulle en havnebonde, der købte jord, kun betale mere i ledingsskat, hvis han forøgede sine jorder så meget, at de ikke kunne plojes med een plov. Ordet havnebonde betyder utvivlsomt en ledingspligtig bonde (se Kjell Runquist, *Hist. tidsskr.*, 11. r. III, 408, *Danmarks gamle Love*, kommentaren, s. 170 f., og den der citerede litteratur). Var det meningen med Jyske lov, III, 18, at havnebønder, der ejede mindre end en plovs jord, ikke skulle betale ledingsskat af den jord, de havde købt, kunne alle selvejerbønder, hvis gårdes tilliggender ikke overskred denne grænse, altså sikre sig skattefrihed ved skinkøb af hinandens jorder. Det må derfor formodes, at fritagelsen for ledingsskat kun gjaldt den jord, en mand kom i besiddelse af ud over 1 mkg. j., det mindste stykke jord, af hvilket der skulle svares $\frac{1}{3}$ havnes ledingsskat (jvnf. Kjell Runquist, *Hist. tidsskr.*, 11. r. III, 409, fodnoten). Da arvejord og gavejord pro forma kunne gøres til købejord, må man til gengæld antage, at al jord, en mand ejede ud over 1 mkg. j., men under 1 plovs jord, uanset erhvervelsesmåden var skattefri (jvnf. Sture Bolin, *Ledung och frälse*, 113 f., og Kjell Runquist, *Hist. tidsskr.*, 11. r. III, 408 f.). Jyske lov, III, 18, sætter med andre ord en øvre grænse for tredingshavnen, men gør det i kasuistisk form. En plovs jord svarede til om ved 48 tdr. ld. 1683 eller 4 små mkg. j. (se Svend Aakjærs afhandling, *Plov og Havne*, i *Med Lov skal Land bygges*, 277 ff., og K.V.J., indl., s. 115 og 120, og kom., s. 452 ff.). Forudsat at Jyske lov regner med små mkg. j., skulle $\frac{1}{3}$ havnes ledingsskat altså svares af alle

¹ I afhandlingen, *Plov og Havne*, *Med Lov skal Land bygges*, 251 ff., og i K.V.J., indl., s. 111 og 119, identificerer Svend Aakjær ikke længere Jyske lovs mkg. med de store mkg., men antager, at de er små mkg. Som Kjell Runquist har påpeget i *Hist. tidsskr.*, 11. r. III, 431 f., har Svend Aakjær imidlertid ikke fremsat nogen hypotese, der forklarer, hvorfor de jyske tredingshavne er langt mindre end $\frac{1}{3}$ af de sjællandske havne.

jordegne bønder, der ejede mellem 1 og 4 mkg. j., hvad der svarede til mellem 12 og 48 tdr. ld. 1683.

Med de diskontinuerte ligningsskalaer i Jyske lov, III, 12 og 13, og forordningen for Sjælland 1284, paragraf 11, in mente forekommer det sandsynligt, at selvejerbønder, hvis jorder svarede til mellem 32 og 48 tdr. ld. 1683, også før Jyske lovs ledingsbestemmelser trådte i kraft, plejede at betale $\frac{1}{3}$ havnes ledingskat. Derimod kan der ikke være nogen tvivl om, at lovens ledingsbestemmelser, såfremt dens mkg. j. var små mkg., *påligner de gårde, hvis tilliggender svarede til mellem 3 og 32 tdr. ld. 1683, en ledingskat, der var højere end den, der blev betalt af lige så store sjællandske gårde og jyske jæstegårde, og den, der oprindeligt blev betalt af de pågældende gårde* (se ovenfor s. 356). Antager man, at selvejernes ledingskat før udstedelsen af Jyske lovs ledingsbestemmelser har været lige så stor som den skat, fæsterne måtte betale i henhold til Jyske lov, III, 13, blev der betalt $\frac{1}{3}$ havnes skat af selvejergårde, hvis tilliggender svarede til mere end 32 tdr. ld., og $\frac{1}{6}$ havnes skat af gårde, hvis tilliggender svarede til mellem 16 og 32 tdr. ld. Da der efter Jyske lov skulle betales $\frac{1}{3}$ havnes skat af de sidstnævnte gårde, var deres skat altså blevet sat op til det dobbelte. Hvor stor skatteforhøjelsen var for de mindre gårdes vedkommende, kan man ikke sige, da Jyske lov, III, 13, ikke omtaler mindre brøkdele af en havne end sjettingshavnen.

Efter hvad normanniske kilder oplyser, var det i Norden skik og brug, at en mands gård gik udelt i arv til en af hans sønner, medens de andre henvistes til at skaffe sig land og formue bl. a. ved vikingefærder til fremmede lande. At der ligger realiteter bag de normanniske kilders beretning, fremgår af træk af den danske sagnhistorie og af de regler, hvorefter normannerne, de danske vikingers efterkommere, fordelte arven mellem deres sønner. Desuden må man formode, at landskabslovene så stærkt fremhæver, at alle sønner var lige berettigede til at arve, netop fordi de ikke altid havde været det (se Johs. Steenstrup; Normannerne I, 245—55, og Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 194). Med Knud den Stores død hørte vikingetogene

og udvandringen til England op, og i løbet af det trettende århundrede tog anlæggelsen af nye landsbyer på hidtil uopdyrket jord stærkt af for helt at høre op omkring år 1300. Begge dele skyldes utvivlsomt især, at kurven for befolkningsoverskuddet var dalende (se Aksel E. Christensen i Nordisk Kultur II, 30 ff.); men en medvirkende faktor har det sandsynligvis været, at man havde opgivet princippet om gårdenes udelelighed og nu lod alle arvinger få part i deres forældres jord (Landskabslovenes arveregler). Vikingetidens gårde var gennemgående store gårde, hvis tilliggender som regel udgjorde hele bol, og de ældste gårddele har utvivlsomt været ledsaget af en forøgelse af de dyrkede dele af bymarkerne. Når alle en mands børn skulle arve hvert sin del af hans gård, kunne det desuagtet ikke undgås, at nogle gårde efterhånden blev delt i mange små parceller, hvis drift var urentabel, og hvis anparter af de skatter, der havde været lignet på de oprindelige gårde, kunne være vanskelige at fastslå. Forordningen for Nørrejylland 1466, paragraf 5, og Fyns vedtægt 1492, paragraf 18, viser da også, at man i det 15. århundrede på ny fulgte vikingetidens praksis, idet man åbenbart lod en enkelt arving overtage gården, men ganske vist pålagde ham at udkøbe sine medarvinger eller betale dem bondekyld af de parter af ejendommen, der tilkom dem (se Svend Aakjær, Hist. tidsskr., 9. r. II, 74, og Poul Johs. Jørgensen: Dansk Rethistorie, 467). Forholder det sig således, at man både i vikingetiden og i det 15. århundrede fandt det hensigtsmæssigt, at selvejergårdene ikke blev delt mellem flere arvinger, kan det ikke undre, hvis kongen og stormændene i valdemarstiden ønskede at *hindre gårdenes deling ud over en vis grænse og at fremme nedlæggelsen af gårde, der var for små. Begge dele kunne de opnå ved at forhøje den ledingssskat, der skulle betales af gårde, hvis tilliggender svarede til mellem 3 og 32 tdr. ld. 1683, således som ovenstående fortolkning af Jyske lovs ledingsbestemmelser forudsætter*¹.

¹ I sin afhandling om Jyske lovs ledingssatser, Med Lov skal Land bygges, 305 f., har C. A. Christensen fortolket Jyske lov, III, 19, således, at hensigten med denne paragraf ligeledes bliver den at gøre delingen af selvejergårde vanskelig.

Under Frederik I blev der nedlagt forbud mod, at selvejergårde blev formindsket ved frasalg eller arvedeling (se Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 467). Sammenlignet med denne rigoristiske bestemmelse er Jyske lovs forhøjelse af ledingskatten langt mere hensigtsmæssig. Den tillod nemlig deling af de store gårde, og den gjorde det fordelagtigt at nedlægge de små gårde, der allerede var opstået.

Var det vanskeligt at drive en lille selvejergård således, at den kunne give en familie sit underhold og kongen de skatter, der tilkom ham, var det naturligvis endnu vanskeligere at gøre driften af en lille skatskyldig fæstegård rentabel. Når Jyske lov desuagtet ikke forhøjer fæstegårdenes ledingskat, skyldes det, dels at herremændenes bryder og de fleste af kirkens fæstere ikke skulle betale skat af deres gårde, dels at delinger af fæstegårde var sjældne. Største parten af fæstegårdene tilhørte nemlig kirkelige institutioner, hvis ejendomme aldrig skulle deles mellem flere arvinger, kronen og de store godsbesiddere, som ejede mange bøndergårde. Var det endelig nødvendigt at dele en fæstegård, behøvede man heller ikke at opløse den i flere selvstændige brug, men kunne nøjes med at dele landgilden. Hensynet til ejernes interesser skulle derfor nok bevirke, at fæstegårdene ikke blev så små, at det var til skade for bønderne selv og for kronen.

Endnu i det 16. århundrede betalte selvejerbønderne ledingskat, hvis størrelse kendes fra de ældste lensjordebøger. I Aarhus Stifts Aarbøger 1950, s. 18—23, er det påvist, for det første at størrelsen af denne ledingskat i alt fald i Hasle og Vester Lisbjerg herreder ikke står i noget bestemt forhold til gårdenes mark guldtal, for det andet at der blev betalt lige så meget i ledingskat af isolerede tofter som af hele gårde. Da vi ved, at ledingskatten i Skåne og på Sjælland har hvilet på hustofterne (Skånske lov, D. g. L., tekst I, kap. 75, og Valdemars sjællandske lov, D. g. L., tekst I, kap. 202 f.), ligger det nær at antage, at det samme har været tilfældet i Jylland før udstedelsen af Jyske lovs ledingsbestemmelser. I så fald må man imidlertid formode, at Jyske lovs ledingsbestemmelser aldrig er blevet ført ud i livet,

men at ledingen for som efter deres vedtagelse var lignet på tofterne¹.

I Hist. tidsskr., 11. r. III, s. 400 ff., har Kjell Runquist på grundlag af iagttagelser, Sture Bolin har gjort, og som han selv har suppleret, fremsat en hypotese om en fast regel, som bestemte størrelsen af de skatter, der skulle betales af selvejer- såvel som af fæstegårde. Ifølge denne regel, som han kalder tremarksregelen, skulle selvejernes samlede skat til staten altid være proportional med deres gårdes mark solvtal, således at en relativ lille ledingskat ville blive opvejet af store gæsterialgifter (anførte sted, s. 403 f.). Skulle forhøjelsen af ledingskatten tjene til at hindre deling af selvejergårde og fremme sammenlægningen af gårde, der var for små, siger det sig selv, at tremarksregelen ikke kan have været i kraft i 1241. Jyske lov, III, 13, tyder på, at dette virkelig var tilfældet. I henhold til dette kapitel skulle alle fæstebønder, der betalte mindre end 4 örtug sølv i årlig landgilde, nemlig svare 8 örtug sølv i statsskat, og 8 örtug sølv var den skat, der efter tremarksregelen skulle betales af fæstere, der svarede 4 örtug sølv i landgilde, medens skatten skulle have været mindre for de fæstere, hvis landgilde ikke var så stor. Selv om man ikke rettede sig efter tremarksregelen i 1241, er der naturligvis intet til hinder for, at den gjaldt på den tid, da skatter som studen og den ældre ledingskat blev pålignet.

Også en anden af de antagelser, hvorpå Kjell Runquist bygger sine teorier, stemmer mindre godt overens med den fortolkning af Jyske lovs ledingsbestemmelser, der er givet ovenfor. I Kong Valdemars jordebog 1231 og i Århus kannikebords jordebog ca. 1315 angives størrelsen af jordegods henholdsvis på Fyn og i to østjyske byer i mkg. »secundum antiquam æstimationem«. Da de pågældende jyske byers mkg. er små mkg., antager Kjell Runquist at antiqua æstimatio betyder *den gamle vurdering* til forskel fra en yngre vurdering, som han identificerer med den, hvorved de store mkg. skulle være fremkommet (se Hist. tidsskr., 11. r. III, 427 ff.). Går man ud fra, at Jyske lovs mkg. er små mkg., er der imidlertid ingen grund til at regne med en omvurdering fra små til store mkg. Antiqua æstimatio betyder i så fald snarest *en gam-*

¹ Dette udelukker ikke, at ledingskatten har været det, Arup kalder personlig, selv om han og Sture Bolin har påvist, at den personlige ledingskat aldrig blev indført i Skåne, hvor ledingskatten netop vedblev med at være lignet på tofterne (Hist. tidsskr., 8. r. V, 224 ff., og Bolin: *Ledung och frälse*, 20 ff.).

mel vurdering og skal blot angive, at vedkommende jorder ikke var så mange mark guld værd i 1231 og 1315. I Fynslisten og i kannikebordets jordebog omtales mkg. som mkg. secundum antiquam æstimationem, henholdsvis første og tredje gang de nævnes, og i beskrivelserne af de to sogne, der behandles først af dem, hvis jorder var guldvurderet. Tilføjelserne, secundum antiquam æstimationem, står altså repræsentativt, og der er intet påfaldende i, at de ikke gentages oftere.

Når man antager, at formålet med Jyske lovs ledingsbestemmelser bl. a. var at begrænse selvejergårdenes udstykning og fremme nedlæggelsen af gårde, der var for små, har man forklaret de modsigelser, der fremgår af ligningen A, sammenholdt med B og C (se ovenfor s. 356), men ikke dem, der er udtrykt i ligningerne D og E. Oplysningerne om styreshavnens størrelse og bemærkningen om, at 1 mkg. gør 3 mks., findes i lovhåndskrifter fra det 15. og 16. århundrede. På den tid havde man naturligvis glemt hensigten med Jyske lovs ledingsparagraffer, der aldrig blev ført ud i livet, og kunne kun konstatere, at en havne, der efter loven skulle være på 3 mkg. j., i virkeligheden var på om ved 8. Man drog heraf den samme slutning, som vore dages historikere har draget af denne kendsgerning, og regnede med, at Jyske lovs mkg. var en særlig form for mkg., af hvilke 3 svarede til 8 af de gængse. Bemærkningen, 1 mkg. gør 3 mks., skulle herefter betyde, 1 af de sædvanlige mkg. udgør 3 af Jyske lovs mks., og styreshavnen ansættes i nogle lovhåndskrifter til 8 mkg., i andre til 24 mks. = 3 mkg., fordi nogle af forfatterne til disse noter til lovteksterne har regnet med de gængse mkg., medens andre har regnet med de mkg., man antog, var Jyske lovs.

Hvad prisen 3 mks. for 1 mkg. j. 1284—1315 angår (se ligning D, s. 357), kan den forklares, hvis man antager, at landsbyernes marker blev guldvurderet engang før år 1200, og at anparter af bymarkerne, som svarede til ca. 12 tdr. ld. dyrket jord 1683, på den tid kostede 8 mks. = 1 mkg. Denne vurdering fastholdt man i kraft af hævde og sædvane, uagtet prisen på jorden faldt, således at den 1284—1315 kun var $\frac{3}{8}$ af prisen for år 1200. Der er i alt fald noget, der taler for, at det prisfald,

der er en forudsætning for, at denne forklaring kan være rigtig, virkelig har fundet sted. I sin afhandling om nedgangen i landgilden anfører C. A. Christensen således 5 priser på 1 ore skyldjord i tiden 1259—61 og 8 priser på 1 ore skyldjord i tiden 1275—99. Gennemsnitsprisen på 1 ore skyldjord 1259—61 var 6,8 mark sølv, medens gennemsnitsprisen på 1 ore skyldjord 1275—99 var 4,8 mark sølv (Hist. tidsskr., 10. r. I, 448). Sture Bolin og Kjell Runquist regner ligeledes med et stort fald i kornprisen i tiden 1231—1315. De antager nemlig, at 1 mark byg sjællandsmål kostede 5 mark sølv valdemarsvægt i 1231. 1 mark byg åbomål, som i 1315 kostede 2,25 mark sølv jyllandsvægt, kostede altså i 1231 3,75 mark sølv jyllandsvægt (se Kjell Runquist: Ryndmått, vikter och kronovärderingsvärden i kung Valdemars jordebok, s. 30 ff. og tabellerne s. 99, samt Hist. tidsskr., 11, r. III, 744, og den der citerede litteratur). Nævnes må det endelig, at de 3 mks., 1 mkg. j. kostede ca. 1300, er mks. jyllandsvægt, som efter Kjell Runquists beregninger er den største af alle de danske mark (se Ryndmått, vikter och kronovärderingsvärden s. 99). Var den mark, man benyttede ved guldvurderingen, en af de mindre, hvilket ikke er udelukket, bliver det prisfald, man må regne med, væsentligt mindre.

Tør man ikke forudsætte et stærkt fald i jordpriserne i løbet af det 13. århundrede¹, og fastholder man, at 1 mkg. j. oprindelig har været 1 mkg. værd, må man nødvendigvis regne med, at der har fundet en omvurdering sted fra store til små mkg. j. engang i det 12. århundrede. En sådan omvurdering kan man forklare, hvis man antager, at den ældste guldvurdering foregik på den måde, at man dividerede det antal øre korn, der kunne sås i de dyrkede dele af bymarkerne, med det antal øre korn, der normalt kunne sås i den dyrkede del af en mark, som var 1 mkg. værd. Dengang den ældste guldvurdering fandt sted, dyrkedes

¹ I Kongemagt og aristokrati, s. 110 ff., gør Aksel E. Christensen således gældende, at den politiske opløsning, møntforringelsen og den voksende statsgæld i tiden efter Valdemar Sejrs død ikke stod i forbindelse med en almindelig økonomisk depression.

markerne efter alsædsbrugets principper, således at den mængde korn, der kunne sås i det stykke af bymarken, som var taget under plov, var identisk med den mængde korn, der hvert år blev sået i den pågældende bymark. I alt fald i store dele af landet afløstes alsædsbruget efterhånden af et tovangsbrug, d. v. s. et brug, efter hvilket kun halvdelen af det dyrkede areal var besået, medens resten hvilede, (se Jyske samlinger, 5. r. VIII, 65 f., og den der citerede litteratur). Da den årlige udsædsmængde ikke var blevet mindre, men antagelig var vokset de fleste steder, var dette ensbetydende med, at den dyrkede del af bymarken blev udvidet til noget mere end det dobbelte af det areal, der var under plov, dengang jorden blev guldvurderet. Foretog man nu — i nogle egne af landet allerede før 1168 (se ovenfor s. 352) — en omvurdering af bymarkerne, idet man benyttede den gamle fremgangsmåde og dividerede det antal øre korn, der kunne sås i den dyrkede del af markerne, med det antal øre korn, der på den ældste vurderings tid normalt kunne sås i jord, som dengang var en mkg. værd, ville bymarkernes mark guldtal blive betydeligt større, og 1 mkg. ville komme til at svare til langt færre tdr. land 1683 end ved den ældste vurdering. Sagt med andre ord: Kunne der på den ældste guldvurderings tid normalt sås a øre korn i den dyrkede del af bymarkerne, som var 1 mkg. værd, og kunne der i den dyrkede del af en bestemt bymark sås $b \times a$ øre korn, blev vedkommende bymark vurderet til $b \times a : a = b$ mkg. Udgjorde bymarkens agerland $32 \times b$ tdr. ld. i 1683, svarede 1 mkg. altså til 32 tdr. ld. 1683. Ved overgangen fra alsædsbrug til tovangsbrug måtte det dyrkede areal, såfremt den årlige udsæd ikke skulle blive mindre, fordobles, således at der i den del af bymarken, der var under plov, kunne sås $2 \times b \times a$ øre korn. Tænker man sig, at det årlige udsædsareal desuden var vokset med en trediedel, må der til de $2 \times b \times a$ øre korn, der kunne sås i den dyrkede del af bymarken, lægges $\frac{1}{3} \times 2 \times b \times a$ øre korn, således at den samlede udsæd blev $\frac{8}{3} \times b \times a$ øre korn. Blev bymarken derefter omvurderet efter det gamle princip, ville den blive takseret til $\frac{8}{3} \times b \times a : a = \frac{8}{3} \times b$ mkg., og hver mkg.

ville svare til $(32 \times b) : (\frac{8}{3} \times b) = 12$ tdr. ld. 1683. (Se også Jyske samlinger, 5. r. VIII, 66 ff.).

I det foregående er det påvist, at man kan løse de problemer, der knytter sig til guldvurderingen, selv om man forudsætter, at Jyske lovs mkg. er de sædvanlige små mkg. Det må understreges, at der derimod ikke er ført noget bevis for, at det er forkert at antage, at lovens mkg. er store mkg., som er $\frac{8}{3}$ gange så store som de små. Om den her fremsatte teori eller en af de andre, der lader Jyske lovs mkg. være store mkg., er den rigtige, må det blive den fremtidige forsknings sag at afgøre. I betragtning af kildematerialets beskaffenhed er det dog et spørgsmål, om det nogensinde vil lykkes at fore sådanne argumenter i marken, at en sikker afgørelse kan træffes.

Summary.

The medieval unit of land valuation one mark gold's (*mark gulds*) land (presumably in its origin a gold mark's worth of land) was as a rule equal to 12 *tdr.* of arable land, pursuant to the surveying of 1683. Assuming mark gold's land to be land of this extent, the freeholders the acreage of whose farms was between 3 and 32 *tdr.* of land in 1683 had, by section III paragraph 12 of *Jyske lov*, war taxes (*ledingsskatter*), levied on them which were in some instances more than twice as big as the taxes that the tenants and freeholders in Zealand had to pay on farms of the same size. Most historians who have taken up this problem for examination assume that the mark gold's land mentioned in *Jyske lov* is worth more than the mark gold's land usually mentioned in medieval letters and rent-rolls. It is, however, possible that the war regulations (*ledingbestemmelserne*) of *Jyske lov* did intentionally impose disproportionately heavy taxes on the small freehold properties. By this means the tendency to subdivide freehold properties into unprofitable small holdings was discouraged. This tendency made itself felt before and after the enacting of *Jyske lov* and actually led to a ban being placed on the division of freehold property. The price of $\frac{3}{8}$ mark gold for one mark gold's land about the year 1300 and also the big mark

gold's (*mark gulds*) land that are mentioned in some notes in legal manuscripts from the 15th and 16th centuries are also easy to explain, even though we may assume that since the end of the 12th century the existing mark gold's (*mark gulds*) land was generally equal to about 12 *ldr.* land in 1683.

2.

Om originalmanuskriptet til Leonora Christinas franske selvbiografi.

Af

Holger Hjelholt.

I »Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie«, 2. r. I (1871-72) offentliggjorde *S. Birket-Smith*, vor bedste kender af Leonora Christinas historie, hendes franske selvbiografi efter en afskrift, der findes i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling (Ny kgl. saml. 2146, 4to): Leonora Christina (Ulfeldt)s Selvbiografi. Birket-Smith gjorde i sin indledning rede for de to af ham kendte »fuldstændige« afskrifter — foruden den nævnte en afskrift i Thottske saml. 1971, 4to — samt for nogle forkortede latinske oversættelser, der tilskrives Andreas Hojer. I det ene af disse sidste håndskrifter: Ny kgl. saml. 2143, 4to er titlen således *Vita Eleonoræ Christinae conjugis Cornificii Comitiss de Ulfeldt ex ipsius autographo Gallico in latinum idioma translatum ab Andr. Hoyern*. Birket-Smith henledte desuden opmærksomheden på, at der hos den Ulfeldtske families ætling, grev Johan Waldstein, i Østrig beroede et håndskrift, hvoraf Johannes Ziegler [d. v. s. C. Dirckinck-Holmfeld] havde meddelt uddrag i sin tyske oversættelse af *Jammers Mindet*¹. Om dette håndskrift udtalte Birket-Smith, at det — efter de meddelte prøver — i hvert fald kun kunde være et be-

¹ Danske Saml. f. Hist., Top., Personalhist. og Literaturh. 2. r. I, 131 ff. — Johannes Ziegler: *Denkwürdigkeiten der Gräfin zu Schleswig-Holstein Leonora Christina . . . aus Ihrer Gefangenschaft . . .* (Wien. 1871), 274 ff.